

Papi sorsok 1848-49

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegyében

Született 1968-ban Kalocsán. Az ELTE történelemlevéltár-történeti muzeológia szakán végzett 1995-ben. Jelenleg a Kalocsai Érseki és Főkáptalani Levéltárban dolgozik és az ELTE 19-20. századi magyar történeti doktori iskolájának (PhD) hallgatója.

A klerikusok szerepvállalása

Az elmúlt százötven évben sokan és sokat írtak a katolikus egyház 1848-as szerepéről. Ugyanazon tények megítélését, a történeti értékelést gyakran befolyásolták politikai tényezők, ideológiai szempontok. A vizsgálódást általában „felülről”, a hierarchia csúcsa felől kezdték, s így rendszerint a főpapság és az egyházigazgatási központok szerepe került előtérbe, miközben az alsópapság helyzetét legfeljebb néhány egyházfegyelmi kérdés felvetéséig érintették. Természetes, hogy a nagyvárosok, az országos események zaja elnyomta a vidék csendjét. Mégis az ország lakosságának nagy része a „nehezebben megfogható” vidéki hétköznapokban élte át 1848-49 főlemelő pillanatait és nehézségeit: köztük voltak a plébánosok és káplánok, akiket egyébként a közösségek vezetői között tartottak számon. Vajon részt vettek-e ők is a szabadságharc eseményeiben, s ha igen, milyen szerepet vállaltak? Mi lett tevékenységük eredménye, büntetése?

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye névtárának adatai szerint 1848-ban a lelkipásztorkodó papság létszáma 200 fő volt, 110 plébános mellett 90 káplán szolgált. Az 1850-es évek fegyelmi eljárásainak aktái alapján megállapítható, hogy legalább huszonegy papi személy vállalt aktív szerepet az 1848-49-es eseményekben. Közülük tizenötön fegyveresen — honvédként, nemzetőrként — harcoltak, négyen kaptak tábori lelkészi kinevezést, ketten a szerb támadások áldozatai lettek a délvidéken, hat fő pedig lázító beszédek, forradalmi izgatás miatt lett elítélve. Egyházmegyeszolgálat szerint csoportosítva a 27 fő között 20 káplánt, 5 plébánost és 2 teológiai tanárt találhatunk. Ha figyelembe vesszük a szemináriumból honvédnek állt papnövendékek számát (14), mindent egybevetve 41 klerikus tevékenységéről vannak adataink.

A számok elgondolkodtatóak. Első látásra feltűnő lehet a plébánosok csekély részvételi aránya (5:110): ez rögtön érthetővé válik, ha lelkipásztori feladatukra, életkorukra gondolunk. A javadalmas plébánosok sokkal nehezebben hagyhatták el egyházközségüket, mint a segédlelkészek. A plébánosok felelőssége volt az egyes közösségek vallási életének biztosítása. Helybenlakási kötelezettségüket a kánonjog is szigorúan előírta, átlagos életkoruk pedig viszonylag távol állt a besorozott honvédekétől. Nem meglepő tehát, hogy az egész egyházmegyéből mindössze egyetlen plébános vett részt honvédként a szabadságharcban, egyébként ő is engedély nélkül hagyta el plébániáját. Az eseményekben részt vevő többi négy plébános közül egy meghalt a szerb támadások követ-

keztében, a másik három ellen pedig templomi beszédei és egyéb kijelentései miatt indult eljárás.

Sokkal jelentősebb tevékenységre utalnak a számok a káplánok részvételi arányában (20:90). Úgy is fogalmazhatnánk, hogy minden negyedik-ötödik káplán tevékenyen részt vett az eseményekben, s emiatt később tisztázó, igazoló eljárásra kényszerült és büntetést is kapott. Ők nagyrészt fegyveres szolgálatot vállaltak, átlagéletkoruk 30 év volt. Éppen szolgálatuk fegyveres voltát figyelembe véve nevezhetjük számukat abszolút értékben és arányaiban is jelentősnek, hiszen súlyos eseményeket, érzelmi és lelki folyamatokat kellett ahhoz átélni, hogy az oltár szolgálói fegyvert ragadjanak és a csatatérig jussanak. Az általunk vizsgált papok szolgálati helyeinek áttekintése is igazolja, hogy a súlyos okot elsősorban a délvidéki szerb pusztítás szolgáltatta. Ada, Bajmok, Bezdán, Kerény, Szabadka, Szond, Topolya, Újvidék, Zombor stb. adta ezeket a káplánokat. Az 1848-49-es események papjai tehát nagyrészt a főegyházmegye bácskai területéről származtak, az egyetlen ezen kívüli jelentős központ Kalocsa, az érseki székhely volt, amely hat felszentelt fővel és tizennégy szeminaristával „szerepelt”. A fentiek alapján tovább finomítva statisztikai megfigyelésünket kimondhatjuk, hogy az egyházmegye bácskai részében minden harmadik káplán részt vett a harcokban.

¹Bárh János: *Adalékok az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc kalocsai történetéhez*, In:

Cumania III. Historia. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok

Közleményei, 1975, Kecskemét, 235-238.

²A statisztikai adatok, valamint a további ismertetés levéltári forrása KÉL. 3. b.:

Kalocsai Érseki Levéltár, Perszonális iratok fondja, egyházmegyei papok iratai.

A papság 1848-49-es tevékenységét összegző számadatok tehát alátámasztják a történetírás azon korábbi megállapítását, hogy a regionális különbségeknek köszönhetően a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye vezetői, és így személyesen Nádasdy Ferenc érsek is természetes szövetségesei lettek annak a magyar kormánynak, amely az egyházmegye déli területét sújtó, idegenből bujtogatott szerb nemzetiségi lázadás ellen honvédségével, nemzetőrségével fölvette a harcot.¹ Láthattuk, hogy e természetes szövetség tevékeny részese lett jónéhány lelkész is. Az érsek és a főkáptalan pénzzel, élelemmel támogatta a nemzetőrséget és a honvédséget, miközben rossz közlekedési viszonyokra, ingerültségre, veszedelemre hivatkozva, és más kibúvókat keresve megtagadta több császári körlevél kihirdetését. A papság egy része beszédekkel buzdított, táborig lelkész lett, nemzetőrnek, honvédnek állt. De vajon ki mit értett az említett szövetségen, s milyen következményei lettek mindennek a megtorlás idején? A válaszok érdekében közelebbről is meg kell vizsgálnunk a felelősségre vonás dokumentumait, az ún. tisztázó eljárások aktáit.²

Az egyházmegye lelkészei természetesen engedélyt kértek szolgálati helyük elhagyásához, illetve bizonyos esetekben utólagos értesítést küldtek besorozásukról. Nádasdy érsek a kért engedélyeket megadta, az utólagos értesítéseket is tudomásul vette, időnként jókívánásait — például Isten vezéreljen! — is kifejezte. A honvédnek állt lelkészeket mindig gondosan figyelmeztette, hogy szolgálati idejük alatt tartózkodjanak mindenfajta papi

Engedélyt kérő levelek

funkció gyakorlásától. Az érsek eljárása azért is feltűnő, mert püspök-helynöke, Girk György 1848 októberében Piukovics Dénes káplán bevonulását egyházi előírásokra és szentírási részekre hivatkozva még nem javasolta, a későbbiekben azonban nem találkozunk hasonló esettel. Érdekes volt a tábori lelkészek helyzete: az ő elbocsájtásuknál bizonyos esetekben joghatóságot is adtak a működéshez, máskor az is előfordult, hogy a tábori lelkészség vezetőihez vagy a területileg illetékes püspökhöz irányították a kérelmezőt.

A fegyverfogás indítékai

Az elbocsájtást kérő levelek beszédesen őrzik az elhatározások indítékait. „Édes honunk ezer részről fölkelte ellenei nem csupán a megadott alkotmányos szabadság zöldellő fáját, de kivált áldott vidékünkön szentegyházainkat rombolják le, és a kath. híveknek szelíd egyesületét barbár vadsággal gyilkolják és úzik szét kíméletlenül! Vértől szívtel kiértem mindaddig figyelemmel a dolgok menetelét és fohászoktam fel az emberiség közös atyjához: lenne bírása, lenne kegyes pártfogója igazságos ügyünknek. Ám, de e vadság elnyomására közös erőt igényel a természet rendszere, Isten pedig a munkátlannal kibocsátott fohászt nem hallgatja meg!”³ A fegyverfogás céljaként tehát első helyen a további szerb pusztítás megakadályozása szerepel, s a levelekben a lelkesedés ízét, a hazaszeretet megfogalmazásának szép példáit is megtalálhatjuk: „Ha szabad volna földi lényt imádnom, az csak hazám, csak nemzetem lenné. Inkább nem lenni mint hazám’, inkább nem lenni, mint nemzetem’ hű fia nem lenni. Ez szám kiolthatatlan érzete. S Kegyelmes Uram! lelkem — ha szabad mondanom — e földi bálványai jelenleg veszélyben forognak. Veszélyben, minőt évkönyveink lapjain hiában keresnénk... a honvéd pályára léptem, pályára, hol magát életmet vagyok áldozandó, éltém’ a gyengélkedő egészségűt ugyan, de arra alkalmazom, hogy a pályaképes harcossnak szánt golyót felfoghassa.”⁴ Megrendítő sorok, különösen ha figyelembe vesszük, hogy írójukat, Barakovics Bélát csakugyan „megtalálták” a golyók, fején és karján súlyosan megsebesült, és tisztázó eljárása után 1851-ben, 29 évesen meg is halt. Az egyes papi sorsok vizsgálata természetesen tovább színesíti az eddig kirajzolódott képet: egy-egy csekély jövedelmű káplánnak például sokat jelentett anyagilag a tábori lelkészi fizetés, s volt olyan eset, hogy az elnéptelenedett falu káplánja kifejezetten megélhetési gondokra hivatkozva, a koszt és kvártély reményében állt be honvédnek. Előfordult néhány esetben az is, hogy a bevonulást fegyelmi problémák, helyi káplán-plébános konfliktusok előzték meg, s a távozás így bizonyos szempontból menekülésnek hatott. Arra is volt példa, hogy egy tisztelgő látogatásra érkező polgári küldöttségből egyszerűen „ottfogtak” valakit Perczel Mór táborában, mert a továbbiakban

³KÉL. 3. b.:
Mészáros Ignác

⁴KÉL. 3. b.:
Barakovics Béla

⁵KÉL. 3. b.:
Bódogh János, Fontányi
Alajos, Horváth Ignác,
Szemes József

szükség volt helyismeretére...⁵

A fegyveres szolgálatba álló lelkészek zöme rangot is kapott, honvéd- és nemzetőr őrmesterek, hadnagyok, kapitányok, századosok lettek. A harcban általában nem jeleskedtek, viszont jól

⁶KÉL. 3. b.:
Bódogh János

hasznosították tudásukat a parancsnoki irodákban. A tisztázó eljárások egyik tanúvallomása szerint nevetve mondta egy őrnagy Bódogh János alhadnagynak: „*ere arra Papja, tsak breviarium valo Ötsém a te kezedbe, nem fegyver...*”⁶ Természetesen itt is voltak kivételek, Buday Károly adai káplán, nemzetőr parancsnok pl. négyezer embert vezényelt... A vallomások szerint a legtöbb paphonvédnek csak kisebb sebesülései voltak, általában négy-öt csatában vettek részt. Saját kézzel nem öltek, bár puskájukat az ellenség irányában elsütötték, mégsem lehetett biztosan tudni, hogy találtak-e a lövések — állapították meg a vizsgálatok. Egyesek életet is mentettek, Szemes József honvéd őrmester például saját állítása szerint Görgey parancsa ellenére Buda ostrománál több ember életét is megkímélte. A fegyveresen harcoló papok az érseki utasítást követve tartózkodtak a papi funkcióktól, s ez alól csak néhány temetés esetében tettek kivételt.

A fegyverletétel után

1849 augusztusában, a fegyverletétel után a bizonytalanság időszaka következett. Volt, akit a császári seregbe soroztak, volt aki fogságban várakozott, a szerencsésebbeknek sikerült valamilyen úton hazajutni, ők családjuknál, esetleg egykori szolgálati helyükön várták a további fejleményeket. Egy valami azonban közös volt: néhány hónapon át senki sem tudta, milyen büntetés vár rá. A velük kapcsolatos első hírt az egyházmegye szeptemberi körleveléből hallhatták, ebben arra kapott utasítást a papság, hogy a volt katonapapokat a misézéstől és minden egyéb egyházi szolgálattól tiltsák el. Az egykori honvédek részére ez tulajdonképpen a papi funkciók további felfüggesztését jelentette. Az év végére az egyházmegye központjában már tudták, hogy a paphonvédek ügyében a szentszék lesz az illetékes bíróság. A hadbíróságok a közigazgatási kerületekben működő fegyelmi bizottmányok útján továbbították az egyházi személyek iratait a szentszékekhez. A fegyelmi bizottmányoknak (Disciplinar Comitée) jogukban állt betekinteni az iratokba, de az ítélezést az illetékes egyházi bíróságra hagyták. Betekintési jogukat viszont tágan értelmezték, ezzel kapcsolatban az illetékes tisztviselők kifejtették, hogy joguk van az iratokat átvizsgálni és mérlegelni, súlyosabb esetekben a megfelelő büntetésről megbizonyosodni.⁷ A világi hatóságok tehát fenntartották a súlyosabbnak ítélt esetekre a beavatkozás jogát is.

⁷KÉL. 3. b.:
Szép Ferenc

Nehéz feladat előtt állt az egyházmegyei szentszék. A kánont szigorúan értelmezve a fegyverviselés egyházi rendből való kizárást vonhatott maga után. Kedvező fordulatot jelentett tehát, amikor ez ügyben magasabb fórumon is nyilatkoztak: „*Öszentsége a romai Pápa a forradalomban résztvett egyházi egyénekre nézve 1850 január 25-én és március 9-én kiadott pápai leveleiben a büntetés más módjait ajánlotta.*”⁸ 1850 áprilisában ennek megfelelően a Kalocsai Főszentszék is megkezdte a tisztázó eljárások lebonyolítását.

⁸KÉL. 3. b.
Buday Károly

A vizsgálatok

Az eljárás lényegét annak az egységes kérdőívnek a kitöltése jelentette, amelyben megkérdezték, hogy ki hol szolgált/ milyen

minőségben és beosztásban/ hány csatában vett részt/ ölt-e embert akár saját kézzel, akár közvetve, utasítással/ részt vett-e stábiális eljárásokban, esetleg fosztogatásban/ volt-e sebesülése/ volt-e fenyítve/ állt-e hadbírótság előtt vagy maga részt vett-e ilyen ítélekezésben? A kérdések végeztével a nyilatkozatok következtek: arról, hogy a kérdőívet kitöltő aláveti magát a szentszék ítéletének, a kirótt büntetést elfogadja/ hogy a vallomását hajlandó esküvel is megerősíteni/ és végül azokról a személyekről, akik a leírtakat tanúként megerősíthetik. A sok kérdés pontonkénti elemzésére nincs módunk, de a válaszok fontos részeit, tanulságait már eddig is sokat idéztük.

Általánosságban talán érdemes megjegyezni, hogy a „komolyabb” kérdésekre szinte kizárólag egyszavas nem volt a felelet, így például egyetlen vallomás sem volt, amely emberölést elismert volna. Honvédekhez illő, meglehetősen uniformizált vallomásokat kapott tehát a szentszék, amelyek között nehéz lett volna bármiféle sorrendiséget fölláítani a vétségek alapján. Akadt viszont egy másik fontos szempont az ítéleteknél, s ez az egyházfegyelmi vétségek megítélése volt. A forradalmi események sodrában többen is olyan kijelentéseket tettek, olyan magatartást tanúsítottak, amely utólag fegyelmi vétségnek minősült. (Pl. bírálták előljáróikat, az egyházi fegyelem hagyományos szabályainak megváltoztatását kérték, hirdették.)⁹ A világi hatóságok előtt minden bizonyos érdekesebb honvéd múlt az egyházi bíróság előtt másodlagossá válhatott. A penitenciát sokkal inkább befolyásolta az esetleges egyházi fegyelemsértés, melynek tisztázása általában az eljárás menetét is megnyújtotta. Az eljárások zöme egyébként 1851 végéig lezajlott.

A büntetések

A purifikációt, a felmentést minden esetben kimondták, penitenciaként 1-4 hónapi elcsendesedést, lelkigyakorlatot írtak elő, amelyet a legtöbben Kalocsán, a Nagyszeminárium épületével szomszédos agg papok otthonában, az ún. deficienciában töltöttek. Néhányan hasonló célból ferences rendházakba, Bajára és Dunaföldvára kerültek. Az előírt időszak egy részét magányban töltötték, hetente két napot kenyéren és vizen böjtöltek és havonta írásos elmélkedéseket kellett benyújtaniuk. Ellátásuk költségét később levonták jövedelmükből, a szegényebbek esetében pedig az egyházmegyei pénztárból fizették. A tisztázó eljárás végeztével az érintettek hűségesküt tettek, majd az érsek rendelése szerint visszatértek állomáshelyükre, ahol újra lelkipásztori munkába álltak. A deficienciában töltött napokról is megőriztek érdekes részleteket a források: *„Néha énekeltem társaimmal, az igaz de az azért történt, hogy egymást kissé felvidítsuk, mert ha szüntelen magányunkba zárkozva maradunk, úgy elbúsuljuk magunkat, hogy végre hypochondriába esünk... Éneklésünkön azonban azt hiszem senki meg nem botránkozhatott, s legkevésbé a kalocsaiak, mert magyar nemzeti dallokat énekelünk, ők pedig ezeket szeretik, mert hön szeretik hazájokat.”*¹⁰ Az élet

⁹KÉL. 3. b.:

Csicsáky József, Hering Lipót, Buday Károly

¹⁰KÉL. 3. b.:
Csicsáky József

adta megpróbáltatásban is megnyilvánuló játékoság elvezet bennünket egy újabb fontos kérdéshez: hogyan viselték a tisztázó eljárások lefolyását az érintettek? Valóban fontos tényező volt az eljárások során a lelkészek önérzete. Sokan úgy érezték, komolyan nem mérlegelhető „vétségek” alapján róttak ki rájuk látszat-ítéleteket, hiszen azért vonták őket felelősségre, amit sokuknak maga az ítélkező fórum engedélyezett. A látszat-ítéleteket viszont mégis valóságosan elszenvették, egyházi fenytésükkel folt esett papi becsületükön. S ha nem mentek bele a játszmába, ha nem vették föl a bűnbánó vétkes szerepét, ha nem fogadták el a szabadságharcra kapcsolatos — siralmas emlékű forradalmat, pártütést, sajnálatos eseményeket emlegető — retorikát, ha megpróbálták igazukat bizonygatni, azzal politikai nehézséget okoztak, kényelmetlenné tették mind a maguk, mind pedig a bíróság helyzetét. Néhány káplánnak bizony hasonló problémákat jelentett a tisztázó eljárás, elkeseredésükben még elbocsájtásukat is kérték a papi rendből, illetve távoli vidékre, külföldre kívántak távozni.¹¹ Hasonló távozásokra végül nem került sor.

¹¹KÉL. 3. b.:
Bagó Gergely,
Barakovics Béla,
Csicsáky József

Az egyházmegye központjában nem értelmezték szigorúan az ítéleteket, nem voltak például hosszabb távú következmények. A néhány hónap deficiencia gyorsan letelt, s hamarosan a kamarai kegyuraságú plébániákra is első helyen jelöltek tisztázó eljáráson átesett személyeket, azaz remélték, sőt meg is kapták az uralkodó, ill. az őt képviselő személy jóváhagyását egykori honvéd papok plébánosi kinevezéséhez. A későbbi életutakat tekintve sem figyelhető meg semmiféle mellőzöttség vagy megbélyegzettség. A káplánokból néhány év múlva a dolgok rendje szerint plébánosok lettek, c. apátok, esperesek, sőt kanonokok is kerültek ki közülük.

A szeminaristák sorsa

Nem esett szó eddig egy nagyon fontos részletről: a szeminaristákból lett honvédek elvesztek az egyházmegye számára. Őket még nem védte a felszentelt állapot, a papi rend tisztelete. Sorsuk a többi honvéd sorsához hasonlóan egészen változatos lehetett, de az egyetlen kivételt, Boros Imrét leszámítva nem térhettek vissza a szemináriumba. Egyikük később világiként, érsekuraldalmi jószágigazgatóként került újra Kalocsára.

Súlyosabb esetek

Viszonylag keveset tudunk annak az öt papnak a peréről, akiket világi fórumon ítélték el, és várfogságot szenvedtek. Ők jelentették azokat a „súlyosabb eseteket”, amelyeket a fegyelmi bizottság fenntartott magának. A beavatkozás pontos menetét nehéz rekonstruálni, de egy dolog bizonyos: mindannyian csak szóval véttettek, azaz a kimondott szó esetükben súlyosabb büntetést vont maga után, mint másutt a honvédek fegyverfogása... A pártütőkkel való együttműködés, az uralkodóház elleni izgatás szerepelt a vádokban, ez a valóságban a lakosság szószékről történő buzdítását, vagy éppen „swarczgelb kutyák” emlegetését jelentette. Az öt elítélt közül Szekeres György plébános a börtönben halt meg. Domsich Antalt hazatérése után nyugalmazták, hamarosan ő is

elhunyt. Hering Lipót és Fratrists Lőrinc csak kb. egy évig voltak börtönben. A hosszabb ideig, négy-öt éven át fogva tartott Dom-sich Mihályt és Sörös Imrét az egyházmegye időnként pénzküldeménnyel segítette. A hazatérők újból egyházi szolgálatba álltak, de a börtön emléke, a személyükkel kapcsolatos óvatosság őket már halálukig elkísérte. Őt esetben tehát nem sikerült az érseknek megvédenie papjait. Az ítéletek enyhítésének kérelmezésén, segítő küldeményeken túl az egyházmegye az ő esetükben nem sokat tehetett. A várbörtönökbe zárt papok példája szempontokat adhat az egyházmegyei bíróságok fentebb részletezett működésének megítéléséhez is: ezek a bíróságok s az itt folyó tisztázó eljárások segítségével vált lehetővé, hogy komoly büntetés és törés nélkül vészelve át az abszolutizmus éveit a 48-as papság jelentős része.

***A Vigilia Kiadó
gondozásában megjelent
új könyvek***

BOROS LÁSZLÓ:

A halál misztériuma 540,- Ft

ANTON GOTS:

Szenvedésemet örömmre váltottad 230,- Ft

Novemberben várható:

A FRANCIA PÜSPÖKI KAR:

A hit hirdetése a mai társadalomban

Levél a francia katolikusokhoz

Megvásárolható és megrendelhető

a Vigilia Kiadóhivatalnál:

Postacím: 1364 Budapest Pf. 48.

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em.

Telefonon: 317-7246; Faxon: 317-7682